

ZAMONAVIY INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARINING KONTEKSTUAL MA’NOSI VA TARJIMA MASALALARINING XUSUSIYATLARI

Mirzayeva Dilshoda Ikromdjonovna

Farg‘ona davlat universiteti, f.f.f.d.,

Sanginova Diyoraxon Alisher qizi

Farg‘ona davlat universiteti magistratura talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7192674>

Annotatsiya. Ushbu maqola frazeologik birliklarning birlamchi kontekstual xususiyatlarini aniqlab beradi va ularni ingliz tilida tasniflashga yordam beradi. Bundan tashqari, maqolada ingliz va o‘zbek tillaridan frazeologik konstruksiyalarni tarjima qilish jarayonida duch kelishi mumkin bo‘lgan masalalar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: frazeologiya, tilshunoslik, tarjima nazariyasi, til, kontekst, kontekstual xususiyat, tasnif, tarjima masalasi, idioma.

КОНТЕКСТНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ И ОСОБЕННОСТИ ПРОБЛЕМ ПЕРЕВОДА

Аннотация. Данная статья выявляет основные контекстуальные признаки фразеологизмов и помогает их классифицировать в английском языке. Кроме того, в статье рассматриваются вопросы, с которыми можно столкнуться в процессе перевода фразеологических конструкций с английского и узбекского языков.

Ключевые слова: фразеология, лингвистика, теория перевода, язык, контекст, контекстуальный признак, классификация, проблема перевода, идиома.

CONTEXTUAL MEANING OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN MODERN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND FEATURES OF TRANSLATION ISSUES

Abstract. This article defines primary contextual features of phraseological units in general and promotes their classification in English language. Moreover, the article discusses the issues that may be faced in the process of the translation of phraseological constructions from in English and Uzbek languages.

Keywords: phraseology, linguistics, translation theory, language, context, contextual feature, classification, translation issue, idioms.

KIRISH

Hozirgi zamon tilshunosligida tilda frazeologik birliklarning rivojlanishini madaniy jihatdan o‘rganishi til va madaniyat o‘rtasidagi munosabatni ko‘rsatadi, chunki turg‘un iboralar tilning boshqa lingvistik birliklariga qaraganda xalq hayoti bilan bog‘liqdir. Ular ko‘p asrlik hayotiy tajribalar, hozirgi kungacha davom etib kelayotgan an‘ana va marosimlar asosida shakllangan. Shunday qilib, aqliy fazilatlar aniq seziladi. Ayniqsa, frazeologik birliklar tarkibida onomastik komponentlar mavjud bo‘lganda, bu xususiyat yanada yorqinroq namoyon bo‘ladi. Sababi, onomastik birliklar xalqning o‘tmishi bilan bugungi hayotini bog‘lovchi ko‘prik bo‘lib qolgan. Binobarin, turli tizimli tillardagi frazeologik birliklarni, ularning etimologiyasi, tuzilishi, semantikasini alohida o‘rganish, tasnifini yaratish tilshunoslikning muhim vazifalaridan biridir.

Ma‘lumki, jahon tilshunosligida frazeologik birliklar bo‘yicha qator tadqiqotlar olib borilgan. Binobarin, L.A.Bulaxovskiyning asarlari, A.V.Kunin, L.Qulieva, K.Musaev, I.S.Stepanova, E.F.Arsenteva, I.N.Isabekov, A.V.Urazmetovaning asarlari bu borada katta

ahamiyatga ega. Turli tillar tizimida E.F.Artsenteva inson tabiatini ifodalovchi frazeologik birliklarni qiyosiy tahlil qildi; I. Stepanova gul nomlari bilan bog'liq frazeologik birliklarning rus va ingliz tillari tizimini ko'rib chiqdi. I.Isabekov qirg'iz va rus tillaridagi frazeologik birliklarni tarjima qilish muammolarini o'rgangan. Bu boradagi muhim tadqiqotlardan biri Z.K.Korzyukovanning "Ingliz tilidagi o'ziga xos nomlar bilan frazeologik birliklarning funksiyasining asosiy jihatlari" mavzusidagi dissertatsiya ishidir. Uning tadqiqotida ingliz tilshunosligidagi frazeologik birliklarning eng muhim xarakteristikasi nomuvofiq komponentlar sifatida ko'rsatilgan bo'lib, Kuninning "Inglizcha-ruscha lug'at"i asosida tahlil qilingan. U o'z tadqiqotida iboralarining etimologiyasi, lingvistik va ruhiy xususiyatlari, tasnifiga ham katta ahamiyat bergan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbek tilshunosligida Sh. Rahmatullayev frazeologik birliklarning izohli lug'atini tuzdi. A.E.Mamatov o'zbek tilida frazeologik birliklarning shakllanish omillarini monografiya qildi. B.Reimov odamning emotsional holatini ifodalovchi frazeologik birliklar ustida tadqiqot olib bordi, G. E. Hakimova zoologik nomli frazeologik birliklarni o'rgangan, M. Vafoeva o'zbek tilidagi frazeologik sinonimlarni tadqiq qildi, U.Rashidova o'zbek tilining somatik ifodalarini maxsus o'rgangan. Biroq turli tillardagi joy nomlarini o'z ichiga olgan frazeologik birliklar to'liq o'rganilmagan. Ushbu tadqiqotda biz onomastik komponentli frazeologik birliklarning xususiyatlari va tuzilishini keng yoyish va tasniflashga alohida e'tibor qaratilib, turli tizimli tilshunoslik materiallari hamda ingliz, rus va o'zbek tilshunosligi bo'yicha olib borilgan monografiya va dissertatsiyalar asosida o'rganiladi. Rus tilshunosi L.A.Bulaxovskiy onomastik komponentli frazeologik birliklarning kelib chiqishini quyidagicha ta'riflaydi.

1) maqol va hikoyalar asosida shakllangan;

There is many a slip twixt the cup and the lip — irg'ib o'tmay "xo'p" dema, oldindan hovliqma, tug'ilmagan buzoqqa qoziq qoqma.

Cut the Gordian knot yoki cut the knot — chigal masalani yechimini topmoq; = kalavanning uchini topmoq.

2) kasbiy lug'at asosida shakllangan;

go for a Burton – o'lmoq, ko'z yummoq, izsiz yo'qolmoq. Barton – Staffordshir viloyatidagi pivo ishlab chiqaradigan kichik shahar.

Write in water — (k.q.i.) bekordan bekorga mehnat qilmoq.

3) hazil va latifalar asosida tuzilgan;

The smell of the lamp — (s.s.) chiroq hidi (birikmada yozuvchi o'z asarini yozayotganda unga nur taratayotgan lampadagi moy hidi haqida so'z bormoqda); zo'rma-zo'raki, sun'iy.

apple of Sodom – chiroyli, ammo aynigan ho'l meva;

4) injildagi tasvirlar va parchalardan kelib chiqqan;

Adam' apple – qo'shtomoq, kekirdak olmasi;

A forbidden fruit – ta'qiqlangan ho'l meva

5) antik dunyo mamlakatlari ta'sirida shakllangan;

Achille`s heel yoki the heel of Achille`s — Axilles tovoni; yagona zaif tomon, joy.

Cassandra warnings — (k.u.) mensilmayotgan, lekin ayni vaqtda sodir bo'layotgan biror voqea haqida ogohlantirish.

6) xorijiy iboralar tarjimasi asosida shakllangan;

The golden age — oltin asr. Ibora birinchi marta shoir Gesiodning “Mehnatlar va Kunlar” sheʼrda uchragan. Sheʼr Saturn davrida yozilgan boʻlib, bu davrda odamlar hudolardek tashvishsiz, janjalsiz, urushlarsiz, ogʻir majburi mehnatlarsiz yashashgan.

The horn of plenty — osmondan yogʻilgan, juda serob, moʻl-koʻl.
7) adiblarning hikmatli soʻzlari asosida shakllangan;

Lares and Penates — (k.u.) oʻz uying — oʻlan toʻshagging. Lar va Penat qadimgi rimda uy oʻchoqlarining homiylari boʻlishgan.

Rise like a phoenix from its ashes — (k.u.) kuldanda qaqnus yaralgandek.
8) mashhur kishilarning hayotiy tajribalaridan olingan iqtiboslar asosida shakllangan;

The unwritten law — yozilmagan qonun. Platonning falsafiy asarlaridan keltirilgan iboralar: Hercules` Pillars yoki the Pillars of Hercules — 1) chek, chegara, had. Qadimgi odamlar nazarida Gibraltar boʻgʻozining qirgʻoqlarida qarama-qarshi joylashgan ikki qoya, yaʼni hozirgi kundagi Gibraltar va Seuta qoyalari qadimgi xalqlar yashovchi quruqliklar tugaydigan joyni bildirgan; 2) (k.m.) qadimgi yunon afsonasiga koʻra Gerakl butun Yevropa va Afrikaning Liviya davlatidan toʻxtovsiz yurib oʻtgan va oʻz sayohatining estaliklari sifatida Gerkules ustunlarini qoʻyib chiqqan.

Frazeologik birliklar butun dunyo xalqlarining oʻziga xosligi, turmush tarzi, moddiy va maʼnaviy qadriyatlarini, tarixi, madaniyati, urf-odatlarini oʻz tiliga yetkazishda beqiyos oʻrin tutadi.

Frazeologik birliklar shaxslarning til birliklaridan qanday foydalanishi, shuningdek, ulardan foydalanishni tartibga soluvchi asosiy qoidalar va til normalari bilan bogʻliq. Frazeologik birliklarning nutqda qoʻllanilishi, ularning qoʻllanilishini milliy-madaniy umuminsoniylik, differensial va paradigmatic xususiyatlar, xalq ogʻzaki ijodidan adabiy tilga oʻtish yoʻllari, semantik xususiyatlar, badiiy-uslubiy imkoniyatlar, shakl va maʼno jihatidan tarjima muammolari nuqtai nazaridan tushuntirish. , ularning milliy tildagi oʻrnini yoritish muhimligi, zamonaviy tilshunoslikka mos lugʻatning majburiylikni keltirilgan.

Frazeologik birliklarning kontekstual xususiyatlari haqida gapirganda, frazeologik tuzilmalarni kontekstga koʻra tasniflash mavjudligini aytish mumkin, ular frazeoma va idiomalar sifatida belgilanadi. Bu turdagi frazeologik birliklarni aks ettiruvchi kontekstual xususiyatlarni dastlab professor A.V.Kunin ajratgan. Frazeologik va frazeomatik birliklar erkin soʻz birikmalari va qoʻshma soʻzlardan frazeologik barqarorligi bilan ajralib turadi. Barqarorlik nazariyasi professor A. V. Kunin tomonidan ham ishlab chiqilgan. A.V. Kunin barqarorlikni quyidagi elementlarni oʻz ichiga olgan koʻp qirrali tushuncha sifatida koʻrib chiqadi:

1. Foydalanishning izchilligi. Bu frazeologik birliklar nutqda hosil boʻlmay, balki tayyor holda takrorlanishini koʻrsatadi.

2. Leksik turgʻunlik – frazeologik birliklarning frazeologik tafovut doirasida almashtirib boʻlmaydigan (masalan, qizil tasma, toychoq uyasi) yoki qisman almashtirilishini bildiradi: leksik (shkafdagi skelet – shkafdagi skelet, koʻr choʻchqa. – koʻr yoʻlbars), grammatik (tosh yurak – tosh yurak), pozitsion va aralash variantlar.

3. Frazeologik birliklarning leksik barqarorligi semantik barqarorlikni aniqlash uchun ishlatiladi. Frazeologik birlikning maʼnosi kichik oʻzgarishlarga qaramay saqlanib qoladi. Uni faqat aniqlash, aniqlashtirish, kamaytirish yoki kuchaytirish mumkin.

4. Sintaktik izchillik.

Kunning fikricha, bu turg'unlik sifatlaridan biriga ega bo'lmagan har qanday frazeologizmni frazeologik birlik deb hisoblash mumkin emas.

Shu munosabat bilan o'ziga xos xususiyat sifatida faqat idiomalarga ega bo'lgan, o'ziga xos buzilmaydigan frazeologik bir xil tuzilishga ega bo'lgan ingliz tilidagi idiomalarni boshqa tilga tarjima qilish masalasi mavjud. Idiomalarning leksik, semantik va lingvistik xususiyatlarini saqlab qolish juda qiyin ish. Genetika nuqtai nazaridan ma'lumki, ingliz tilining tuzilishi o'zbek tilining tuzilishidan farq qiladi; ular alohida til oilalariga mansub. Natijada turli tillarning grammatik tuzilmalari bir-biridan farq qiladi. O'zbek tilida bir qancha affikslar mavjud, masalan; ibora ot bilan boshlanib, fe'l bilan tugaydi; predloglar, maqolalar yoki jins toifalari mavjud emas. Ingliz tilida esa artikl, predlog va affikslar mavjud.

Natijada, so'zlarni, iboralarni, jummalarni va ayniqsa idiomalarni tarjima qilishga urinish ba'zi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Qolaversa, ingliz va o'zbek idiomalarining shakl va ma'nodagi o'zaro farqlari tarjimani muammoli qiladi. Masalan, "hot under the collar" so'zma-so'z "yoqa ostidagi issiqlik" (yoqa tagida issiq) deb tarjima qilingan bo'lsa, "tepa sochi tikka bo'ldi" bu iboraning o'zbekcha variantidir (hair stand on end). Misoldan ko'rinib turibdiki, idiomalarning o'zlashtirilishidagi qiyinchilik shakl va ma'no jihatdan nomutanosiblik bilan bog'liq.

Shuni ta'kidlash kerakki, idiomalarni ingliz tilidan boshqa tilga tarjima qilish juda qiyin. Ularning ko'pchiligi yorqin, ixtirochi, lakonik va noaniq bo'lganligi sababli, bu shunday. Tarjima qilishda iboraning mazmunini ifodalashgina emas, balki uslubiy maqsadni yodda tutgan holda uning obrazlilikini ham ko'rsatish muhimdir. Idiomalarni tarjima qilishda tarjimon mahalliy tilda ekvivalent atama topib, idiomalarning stilistik vazifasini saqlab qolgan holda, ularning mazmuni va obrazlilikini uzatishi kerak. Mahalliy tilda bir xil tasvir bo'lmasa, tarjimon "taxminan moslik" bilan kifoyalanishga majbur bo'ladi. Frazeologik birliklarga misollar mavjud:

At seventh hour – tepagi daqiqada, eng tepagi odamda.

Beat swords into plow-shares – qilichlarni bo'lg'alab, o'moch yasamoq, tinch mehnatga o'tmoq, tinch kunlarga yetib kelmoq.

The breath of the nostrils – hayotiy zarurat, suv va havodek zarur.

Cast one's bread upon the waters - suvga non uloqtirmoq; tuzatishini o'ylamay biror ish qilmoq.

The olive branch - zaytun shohi; tinchlik va osudalik timsoli.

The root of evil -yovuzlikning ildizi; mol-dunyoga muhabbati.

Heap coals of fire on somebody's head -uyaltirmoq, yomonlikka yaxshilik bilan javob qaytarmoq.

XULOSA

Turli tillarda bir xil real ma'noga ega bo'lgan so'zlarning bajaradigan semantik va stilistik vazifalaridagi farqlar, shuningdek, bunday so'zlarning turli tillarda kirib keladigan birikmalardagi farqlari ham amaliyot, ham tarjima nazariyasi uchun nihoyatda muhim. Ular ko'pincha katta amaliy qiyinchiliklar tug'diradi va katta nazariy qiziqish uyg'otadi, chunki ular bir xil real ma'noga ega bo'lgan so'zlarning turli tillarda bajaradigan semantik va stilistik vazifalaridagi farqlar va bunday so'zlar turli tillarda kirib keladigan birikmalar farqlari bilan bog'liq.

REFERENCES

1. Jalilova Nilufar Dilshodovna (2019). O'zbek va ingliz tillarida idiomalarni taqqoslashning lingual tahlili. *Vestnik nauki i obrazovaniya*, (20-2 (74)), 48-52.
2. Safaraliev, Bozor professor; Bakiyeva, Gulandom professor; va Nasrullaeva, professor Nafisa (2020) "INGLIZ VA O'ZBEK IDIOMATIK iboralarni tekshirishning LINGVOULTURAL ASPEKTTI", *Filologiya masalalari: jild. 2020: Iss. 3 , 3-modda*.
3. Haydarov A., Choriyeva Z. Ingliz tilida fraze birliklarning semantik-grammatik va uslubiy psixologik. Tilning leksik-semantik tizimi va qiyosiy tipologik izlanishlar: baholash, dioxroniya materiallari to'plami. - T.: Muharrir. 2012. –B.8-10. 6. Haydarov A., Jo'raqulova G
4. Narimonova Z. Frazologik iboralarning tarjimai haqida. -T.:O'zMU. 2007 yil.
5. Mirzayeva, D. (2021). PROVERBS AND SAYINGS AS A PRODUCT OF THE NATION'S COGNITIVE THINKING. In *Multidiscipline Proceedings of Digital Fashion Conference* (Vol. 1, No. 2).
6. Мирзаева, Д. И. (2017). АНАЛИЗ ДИСКУРСА УЧЕНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (4-2), 73-75.
7. Mirzayeva, D. (2019). THE CONCEPT OF" FRIENDSHIP" IN UZBEK AND ENGLISH LINGUISTIC CULTURE. *Мировая наука*, (11), 29-32.
8. Mirzaeva, D. I. (2020). THE ROLE OF PAREMIOLOGY IN THE LANGUAGE SYSTEM. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(6), 245-251.
9. Farxod-qizi, V. D., & Dilshoda, M. (2022). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI MAQOLLARDA" OVQAT" SEMASINING LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQI. *Gospodarka i Innowacje.*, 24, 662-664.
10. Mirzayeva, D. (2019). PROVERB AS A KIND OF PAREMIOLOGICAL FUND AND AS AN OBJECT OF LINGUISTIC AND METHODOLOGICAL RESEARCH. *Мировая наука*, (11), 33-36.
11. Mirzaeva, D. (2021). THE ROLE OF PAREMIA IN THE SYSTEM OF NATIONAL CULTURAL HERITAGE. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(3).
12. Mirzayeva, D. (2021). PROVERBS AND SAYINGS AS A PRODUCT OF THE NATION'S COGNITIVE THINKING. In *Multidiscipline Proceedings of Digital Fashion Conference* (Vol. 1, No. 2). Ismoilova, S., & Xalilova, G. (2022). RESEARCH ON THE ISSUE OF QUESTIONS IN LINGUISTICS. *Development and innovations in science*, 1(1), 17-19.